

РЕКОМЕНДАЦІЇ

щодо нарощування фонду захисних споруд цивільного захисту закладів освіти та критеріїв/методології відбору проектних рішень для організації укриття здобувачів освіти та персоналу залежно від типу території, військових ризиків тощо

(розроблені міжвідомчою робочою групою на виконання пункту 11 протоколу наради від 24 травня 2023 р. «Про завершення 2022/23 навчального року та підготовку закладів освіти до 2023/24 навчального року», що надійшов з дорученням Прем'єр-міністра України від 27.05.2023 № 16293/0/1-23, наказу Міністерства освіти і науки України від 05.07.2023 № 818)

I. Загальні положення

Кодексом цивільного захисту України (далі – Кодекс) визначено повноваження та обов'язки центральних, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання у сфері цивільного захисту в частині організації укриття населення у фонді захисних споруд цивільного захисту, як засобу колективного захисту. Дорученням Прем'єр-міністра України від 10.06.2022 № 14529/0/1-22 встановлено, що заклади освіти усіх форм власності для забезпечення готовності до освітнього процесу повинні забезпечити усіх учасників освітнього процесу засобами колективного захисту в повному обсязі.

До фонду захисних споруд цивільного захисту належать захисні споруди цивільного захисту (сховища, протирадіаційні укриття, у тому числі швидкосторуджувані), споруди подвійного призначення із захисними властивостями сховища або протирадіаційного укриття та найпростіші укриття. В особливий період, згідно Кодексу, нарощування фонду захисних споруд цивільного захисту може здійснюватися шляхом будівництва швидкосторуджуваних захисних споруд цивільного захисту та створення найпростіших укриттів.

Статтею 32 Кодексу визначено в яких видах споруд підлягають укриттю певні категорії населення в особливий період та мирний час з метою захисту населення (працівників) від небезпечних факторів надзвичайних ситуацій. Разом з цим визначено таку категорію засобів колективного захисту як найпростіше укриття — фортифікаційна споруда, цокольне або підвальне приміщення, інша споруда підземного простору, в якій можливе тимчасове перебування людей з метою зниження комбінованого ураження від небезпечних чинників, а також від дії засобів ураження в особливий період.

Питання створення фонду захисних споруд цивільного захисту врегульовано законодавчими та нормативно-правовими актами, а саме:

Кодексом цивільного захисту України;

Порядком створення, утримання фонду захисних споруд цивільного захисту та ведення його обліку, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017 р. № 138 (далі – Порядок);

Вимогами щодо утримання та експлуатації захисних споруд цивільного захисту, затвердженими наказом МВС від 09.07.2018 № 579, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 30 липня 2018 р. за № 879/32331 (далі – Вимоги щодо утримання та експлуатації);

Вимогами щодо забезпечення нумерації та здійснення обліку фонду захисних споруд цивільного захисту, затвердженими наказом МВС від 09.07.2018 № 579, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 30 липня 2018 р. за № 879/32331 (далі – Вимоги щодо обліку).

Відповідно до вимог Кодексу та Порядку створення фонду захисних споруд у закладах освіти може здійснюватися шляхом:

проектування та будівництва сховищ і протирадіаційних укриттів, у тому числі швидкоспорджуваних, а також споруд подвійного призначення із відповідними захисними властивостями (реалізації положень розділів інженерно-технічних заходів цивільного захисту проектної та містобудівної документації відповідного рівня) – здійснюється під час будівництва закладів освіти (нового будівництва, проведення реконструкції або капітального ремонту);

облаштування і взяття на облік як споруд подвійного призначення або найпростіших укриттів об'єктів іншого призначення, що експлуатуються, зокрема підземних і наземних будівель і споруд, а також інших об'єктів – здійснюється шляхом проведення заходів організаційного характеру (огляду або оцінки стану готовності та технічної інвентаризації);

створення фортифікаційних споруд як найпростіших укриттів здійснюється без процесу будівництва шляхом зведення тимчасових споруд з бетонних та залізобетонних будівельних конструкцій (можливо тих, що були у використанні), габіонів та мішків з ґрунтом (піском), створення перекритих щілин у ґрунті, потребує наявності відповідних конструкцій та матеріалів, а також часу.

Також відповідно до вимог Кодексу заклади освіти можуть використовувати для укриття учасників освітнього процесу об'єкти фонду захисних споруд інших суб'єктів господарювання на договірних засадах.

Необхідно зазначити, що відповідно до вимог Кодексу переважна частина закладів освіти має бути забезпечена захисними спорудами, такими як протирадіаційні укриття або споруди подвійного призначення з властивостями протирадіаційних укриттів.

Тому, пріоритетним є будівництво саме захисних споруд цивільного захисту або споруд подвійного призначення із відповідними захисними властивостями з метою захисту вищезазначених категорій населення як в особливий період так і мирний час.

В умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України та введення воєнного стану 24 лютого 2022 р., строк дії якого продовжено Указом Президента України від 1 травня 2023 р. № 254/2023, пов'язаними з цим значними руйнуваннями закладів освіти та іншої інфраструктури, змінами в проведенні освітнього процесу, що стало викликом для системи освіти України в частині забезпечення безпечного освітнього середовища, МОН, місцеві органи виконавчої влади та заклади освіти здійснюють відповідні кроки щодо законодавчого, нормативно-правового врегулювання питань, направлених на забезпечення безпечного функціонування закладів освіти, організації освітнього процесу, оновлення змісту освіти, захисту прав здобувачів освіти та працівників.

Військові ризики в умовах правового режиму воєнного стану пов'язані з діяльністю військ російської федерації проти України, наявністю у агресора сучасних видів зброї, особливо високоточної та зброї масового ураження, у разі застосування яких об'єкти інфраструктури на всій території України зазнають значних пошкоджень та руйнації. Внаслідок будь-яких воєнних дій, громадських заворушень, дій зловмисників, а також діяльності незаконних збройних формувань та терористичних груп із застосуванням балістичних, крилатих ракет наземного, повітряного та морського базування, авіаційних засобів ураження, вогню РСЗВ та артилерійських (мінометних) засобів, диверсій з використанням вибухових пристроїв, терористичних актів на хімічно та радіаційно потенційно небезпечних об'єктах, ураження уламками збитих повітряних цілей засобами ППО тощо, що створює реальні загрози життю та здоров'ю учасників освітнього процесу, пошкодження майна закладів освіти.

Відповідно до частини другої статті 11² Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій” для планування відновлення та стимулювання розвитку регіонів та територій, а також з метою запровадження органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування спеціальних механізмів та інструментів визначаються такі функціональні типи територій:

- 1) території відновлення;
- 2) регіональні полюси зростання;
- 3) території з особливими умовами для розвитку;
- 4) території сталого розвитку.

Довідково:

Територіями відновлення є мікрорегіони, територіальні громади, на території яких відбувалися бойові дії та/або які були тимчасово окуповані, та/або території яких зазнали руйнувань об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового фонду внаслідок ведення бойових дій, а також які характеризуються різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку та значним переміщенням населення до інших регіонів та/або інших держав.

Регіональними полюсами зростання є мікрорегіони, територіальні громади, що характеризуються значно кращими географічними, демографічними, соціально-економічними показниками розвитку порівняно з іншими подібними територіями регіону, та зростання яких позитивно впливає на суміжні території, регіон та/або державу в цілому.

Територіями з особливими умовами для розвитку є макрорегіони, мікрорегіони, територіальні громади, рівень соціально-економічного розвитку яких є низьким або на яких існують природні, демографічні, міжнародні, безпекові чи інші об'єктивні обмеження щодо використання потенціалу території для розвитку.

З метою застосування диференційованих заходів підтримки розвитку визначаються окремі функціональні типи територій з особливими умовами для розвитку.

Територіями сталого розвитку є самодостатні мікрорегіони, територіальні громади з наявним соціально-економічним потенціалом територій та спроможні до збалансованого розвитку в економічній, соціальній та екологічній сферах.

Перелік функціональних типів територій, а також вимоги щодо показників для віднесення територій до різних функціональних типів визначаються Кабінетом Міністрів України.

II. Методологія відбору проєктних рішень для організації укриття здобувачів освіти та персоналу залежно від типу території, військових ризиків тощо

Згідно з нормами Кодексу та Порядку забезпечення працівників закладів освіти та здобувачів освіти засобами колективного захисту (об'єктами фонду захисних споруд) належить до повноважень керівників таких закладів. Також в особливий період нарощування фонду захисних споруд може здійснюватися шляхом будівництва швидкостроєних захисних споруд або облаштування найпростіших укриттів.

Разом з цим Порядком також передбачено, що центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування з метою взяття на облік як споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів об'єктів іншого призначення, що експлуатуються і належать до сфери їх управління, відповідно до визначених повноважень можуть утворювати постійні або тимчасові комісії.

Суб'єкти господарювання, зокрема заклади освіти, можуть ініціювати створення таких комісій відповідними органами влади та залучення до їх складу необхідних фахівців.

Для встановлення можливості використання для укриття населення як споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів, зокрема, можливо провести огляд, а у разі потреби – технічне обстеження в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України:

підвальних, цокольних і перших поверхів об'єктів цивільного і промислового призначення;

споруд підземного простору (споруд котлованного типу та інших підземних споруд (приміщень));

інші об'єкти, що за своїми технічними характеристиками та захисними властивостями можуть бути використані для укриття населення.

Керівникам закладів освіти в умовах правового режиму воєнного стану та нагальної необхідності швидкого виконання завдань щодо укриття учасників освітнього процесу в об'єктах фонду захисних споруд, необхідно:

1) привести у готовність до використання за призначенням згідно з нормами Вимог щодо утримання та експлуатації наявних об'єктів фонду захисних споруд;

2) визначити можливість укриття у таких об'єктах повного складу працівників і здобувачів освіти, з урахуванням цього визначити додаткову потребу у об'єктах фонду захисних споруд (кількість та місткість);

3) у разі відсутності на балансі (обліку) закладу освіти об'єктів фонду захисних споруд або встановлення додаткової потреби у них:

провести аналіз інформації про наявні майнові комплекси та визначити перспективні місця для облаштування найпростіших укриттів або споруд подвійного призначення з метою швидкого нарощування фонду захисних споруд до моменту будівництва капітальних споруд;

проведення огляду визначених у попередньому абзаці об'єктів (споруд, будівель, приміщень) з метою встановлення необхідності їх облаштування до Вимог щодо утримання та експлуатації;

проведення поточних ремонтів та облаштування вищезазначених об'єктів;

ініціювати створення комісії щодо обстеження наявних об'єктів (будівель, споруд, приміщень) з метою встановлення можливості їх використання для укриття населення як споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів, та залучення до участі у ній (за згодою) фахівців структурних підрозділів з питань освіти та науки, цивільного захисту, містобудування та архітектури, охорони здоров'я центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також фахівців територіальних органів та місцевих підрозділів ДСНС, Держпродспоживслужби тощо;

у разі відсутності об'єктів, що можна привести до вимог найпростіших укриттів або споруд подвійного призначення, – вжити заходів щодо створення та

облаштування на території закладів освіти як найпростіших укриттів фортифікаційних споруд;

або

визначити можливість використання для укриття учасників освітнього процесу закладів освіти у об'єктах фонду захисних споруд інших суб'єктів господарювання.

При цьому вищезазначені об'єкти мають знаходитися на такій відстані від закладів освіти, що дозволяє провести організовану, безпечну та швидку евакуацію до них працівників та дітей у разі виникнення загрози. Згідно державних будівельних норм відстань повинна бути до 500 м, але з урахуванням наявного досвіду організації захисту населення в умовах збройної агресії російської федерації рекомендовано до 100 м.

Результати проведеної роботи оформлюються:

на об'єкти (будівлі, споруди, приміщення), що обстежуються з метою встановлення можливості їх використання для укриття населення як найпростіші укриття – шляхом оформлення акта оцінки об'єкта (будівлі, споруди, приміщення) щодо можливості його використання для укриття населення як найпростішого укриття за формою згідно з додатком 6 до Вимог щодо обліку;

на об'єкти (будівлі, споруди, приміщення), що обстежуються з метою встановлення можливості їх використання для укриття населення як споруди подвійного призначення – шляхом оформлення акта оцінки стану готовності захисної споруди цивільного захисту за формою згідно з додатком 11 до Вимог щодо утримання та експлуатації, розрахунку захисних властивостей огорожувальних конструкцій такої споруди, здійсненого відповідно до методики, встановленої ДБН В.2.2-5-97 “Будинки і споруди. Захисні споруди цивільного захисту” та технічного паспорта, складеного на відповідний об'єкт нерухомого майна (його окрему частину) як на споруду подвійного призначення з використанням відомостей вищезазначених акта і розрахунку і оформленого відповідно до вимог Порядку проведення технічної інвентаризації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 488.

Після оформлення вищезазначених документів відомості щодо відповідних об'єктів фонду захисних споруд (найпростіших укриттів, споруд подвійного призначення) заносяться до книг обліку споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів, що ведуть районні, районні у містах Київ та Севастополь державні адміністрації, відповідні органи місцевого самоврядування і складені за формою згідно з додатком 7 до Вимог щодо забезпечення нумерації та здійснення обліку фонду захисних споруд цивільного захисту, затверджених наказом МВС.

Важливо. *Облаштування та постанова на облік в особливий період найпростіших укриттів не означає повного виконання вимог законодавства щодо забезпечення працівників та здобувачів освіти засобами колективного захисту і не звільняє керівників закладів освіти від необхідності у подальшому, в мирний час, вжити заходів щодо створення захисних споруд цивільного захисту або споруд подвійного призначення з відповідними захисними властивостями.*

Разом з цим можливе будівництво швидкоспоруджуваних захисних споруд цивільного захисту відповідно до вимог розділу 11 ДБН В.2.2-5-97 “Будинки і споруди. Захисні споруди цивільного захисту”. Під час їх будівництва необхідно дотримуватися усіх вимог законодавства у сфері будівництва. Захисні характеристики завершеної будівництвом вищезазначеної споруди повинні відповідати відповідним сховищам або протирадіаційним укриттям, порядок взяття на облік такий самий як і у відповідних захисних споруд цивільного захисту.

Основні вимоги щодо укриття населення визначені статтею 32 Кодексу, якою визначено види захисних споруд цивільного захисту захисні властивості яких необхідні для певних категорій населення в залежності від місця проживання, сфери діяльності та/або інших загроз. Разом з цим ДБН В.1.2-4:2019 визначено основні небезпечні зони згідно яких відбувається планування розміщення захисних споруд цивільного захисту, а ДБН В.2.2-5-97 встановлено норми щодо захисних властивостей захисних споруд цивільного захисту необхідні в вищезазначених зонах. У разі відсутності необхідності перебування захисних споруд цивільного захисту у постійній готовності можливе будівництво споруд подвійного призначення із відповідними захисними властивостями.

Враховуючи вищезазначене, під час відбору проектних рішень слід враховувати потребу в захисних спорудах цивільного захисту, необхідність їх перебування у постійній готовності та місткість майбутньої споруди.

Відповідно до частини п'ятої статті 34 Кодексу задля організації створення фонду захисних споруд цивільного захисту та забезпечення укриття населення під час будівництва, заклади освіти можуть звертатися до ДСНС та її територіальних підрозділів з метою отримання на безоплатній основі інформації, спрямованої на дотримання вимог інженерно-технічних заходів цивільного захисту, вимог пожежної та техногенної безпеки.

III. Критерії відбору проєктних рішень для укриття здобувачів освіти та персоналу в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту, як споруди подвійного призначення або найпростіші укриття

У разі неможливості або недоцільності використання для укриття здобувачів освіти та персоналу закладу освіти всієї будівлі як споруди подвійного призначення або найпростішого укриття, може бути прийнято рішення щодо включення до фонду захисних споруд її окремої частини (приміщення).

Щодо споруд подвійного призначення

3.1 Зовнішні огорожувальні конструкції, матеріал з яких їх виготовлено, об'ємно-планувальні та конструктивні рішення будівель (споруд, приміщень), що обстежуються з метою включення їх до фонду захисних споруд як споруди подвійного призначення мають відповідати нормам ДБН В.2.2-5-97 “Будинки і споруди. Захисні споруди цивільного захисту”.

3.2 Методику віднесення існуючих будівель та споруд до споруд подвійного призначення із захисними властивостями протирадіаційних укриттів доведено до центральних та місцевих органів виконавчої влади листом ДСНС від 22.02.2021 № 03-2572/162-2 та розміщено на офіційному вебсайті ДСНС у підрозділі “Методичні рекомендації” розділу “Нормативна база” за посиланням: <https://dsns.gov.ua/upload/1/3/6/1/2/2021-1-25-3-metodika-spp-pr.pdf>.

У разі встановлення необхідності та можливості проведення будівельних робіт з підсилення будівельних конструкцій, перепланування та дообладнання існуючих приміщень під споруди подвійного призначення із захисними властивостями протирадіаційних укриттів доцільно використовувати Методичні рекомендації щодо проектування та пристосування інженерних та інших споруд під протирадіаційні укриття, що розміщені на офіційному вебсайті Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту в підрозділі «Нові надходження ІДУ НД ЦЗ» розділу «Бібліотека» за посиланням: <https://idundcz.dsns.gov.ua/upload/1/7/8/7/3/7/4/proektuvannia-ta-pristosuvannia.pdf>.

Щодо найпростіших укриттів

3.3 Вимоги до зовнішніх огорожувальних конструкцій, матеріалу з яких їх виготовлено, об'ємно-планувальних та конструктивних рішень об'єктів (будівель, споруд, приміщень), що обстежуються з метою включення їх до фонду захисних споруд як найпростіші укриття, законодавством не визначено.

Разом з цим з метою забезпечення захисних властивостей від дії звичайних засобів ураження важливо, щоб несучі та зовнішні огорожувальні конструкції

(стіни, перекриття, покриття) зазначених будівель (споруд, приміщень) були виготовлені із залізобетону, цегли або інших кам'яних матеріалів.

Також можливо використання об'єктів (будівель, споруд, приміщень) з інших матеріалів за умов їх заглиблення у землю.

3.4 Під час обстеження об'єктів (будівель, споруд, приміщень), далі – об'єктів будівництва, рекомендовано враховувати вимоги щодо забезпечення захисту у них населення, у тому числі учасників освітнього процесу, від таких небезпечних чинників:

дії повітряної ударної хвилі при застосуванні звичайних засобів ураження та побічної дії сучасної зброї масового ураження;

дії звичайних засобів ураження (стрілецької зброї, уламків ручних гранат, артилерійських боєприпасів та авіаційних бомб);

загроза руйнування (аварії) інших будівель, споруд, інженерних мереж, які розташовані у безпосередній близькості від об'єктів будівництва, що може призвести до травмування або загибелі населення, що підлягає укриттю;

зовнішнього іонізуючого випромінювання (у разі радіоактивного забруднення місцевості).

3.5 З метою забезпечення захисту населення від небезпечних чинників надзвичайних ситуацій та організації його життєзабезпечення об'єкти будівництва мають відповідати таким основним вимогам:

1) розміщуються у підвальному (підземному) або цокольному поверхах;

2) розташовуються у складі основної будівлі закладу освіти або у безпосередній близькості до неї (рекомендовано до 100 м);

3) не розміщуються поруч з великими резервуарами із небезпечними хімічними, легкозаймистими, горючими та вибухонебезпечними речовинами, водопровідними та каналізаційними магістралями, руйнування яких може призвести до травмування або загибелі працівників та дітей (учнів, студентів);

4) не зазнають негативного впливу ґрунтових, поверхневих, технологічних або стічних вод;

5) забезпеченню електроживленням, штучним освітленням, системами водопроводу та каналізації. За відсутності в об'єктах будівництва водопостачання і каналізації вони повинні мати окремі приміщення для встановлення виносних баків для нечистот;

6) не мають великих отворів у зовнішніх огорожувальних конструкціях, наявні отвори (крім дверних) забезпечують можливість їх закладки (мішками з піском або ґрунтом, бетонними блоками, цегляною кладкою тощо);

7) забезпечені не менше ніж двома евакуаційними виходами, один з яких може бути аварійним (у разі планування укриття у споруді подвійного призначення або найпростішому укритті місткістю менше 50 осіб у ньому допускається наявність одного евакуаційного виходу);

8) через приміщення, призначені для перебування населення, яке підлягає укриттю, не проходять водопровідні та каналізаційні магістралі, інші магістральні інженерні комунікації (за винятком внутрішньобудинкових інженерних мереж). Приміщення мають рівну підлогу, придатну для встановлення лав, нар, інших місць для сидіння та лежання;

9) у приміщеннях не зберігається легкозаймистих, хімічно та радіаційно небезпечних речовин, небезпечного обладнання, що не підлягає демонтажу або не може бути демонтоване у термін до 24 годин;

10) висота приміщень об'єктів, зокрема дверних отворів, становить не менше 2 м (допускається не менше 1,8 м, якщо це було передбачено проектною документацією на її будівництво), а до виступаючих частин окремих будівельних конструкцій та інженерних комунікацій (за винятком дверних отворів) – не менше 1,4 м. Ширина дверних отворів становить не менше ніж 0,9 м (допускається не менше 0,8 м, , якщо це було передбачено проектною документацією на її будівництво). Перетинання дверних отворів будівельними конструкціями або інженерними комунікаціями не допускається;

11) отвори при входах (виходах) закриваються посиленими дверима із негорючих матеріалів (металевими або дерев'яними, оббитими залізом) або захисними екранами (кам'яними, цегляними або залізобетонними) на висоту не менше 1,7 м;

12) основні приміщення, призначені для укриття населення, мають примусову або природну вентиляцію (для споруд місткістю більше 50 осіб — з обов'язковою наявністю примусової вентиляції);

13) забезпечується вільний доступ осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення (для закладів освіти з наявністю зазначеної категорії осіб) або є технічна можливість дообладнання для забезпечення такого доступу у термін до 24 годин;

14) об'єкт перебуває у задовільному санітарному та протипожежному стані (відповідно до норм протипожежних та санітарних правил);

15) забезпечено необхідні захисні властивості для захисту від звичайних засобів ураження та зовнішнього іонізуючого випромінювання, встановлених для протирадіаційних укриттів (споруд подвійного призначення із відповідними захисними властивостями).

Необхідні захисні властивості як правило забезпечують об'єкти зі стінами 2 – 2,5 цеглини завтовшки, або з цільних залізобетонних конструкцій (блоків, панелей) товщиною від 56 см.

Відповідні захисні властивості також забезпечує шар ґрунту товщиною 67 – 78 см (мішок з піском (ґрунтом), укладений поперек конструкції (ряду) .

У разі, якщо будівельні конструкції мають меншу товщину, можливо збільшення їх захисних властивостей шляхом додаткового обкладення мішками з ґрунтом (піском), встановлення екранів із залізобетонних конструкцій (панелей, блоків тощо) та/або комбінованим способом.

Для заглиблених об'єктів будівництва із залізобетону або цегли, верхня частина яких не відповідає зазначеним рекомендаціям, можливе збільшення захисних властивостей шляхом обкладення їх мішками з ґрунтом (піском), насипання земляного обвалування під час приведення найпростіших укриттів, розташованих у зазначених об'єктах, у готовність до використання за призначенням.

Аналогічні методи досягнення необхідних захисних властивостей рекомендовано для зведення наземних, напівзаглиблених або заглиблених фортифікаційних споруд, що планується використовувати як найпростіші укриття.

3.6 Місткість споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів вираховується з розрахунку 1,0 м² площі основних приміщень (для розміщення населення, що підлягає укриттю) на одну особу.

IV. Забезпечення об'єктів фонду захисних споруд необхідним майном, інвентарем, засобами та матеріалами

4.1 З метою забезпечення нормальних умов життєдіяльності осіб, що підлягають укриттю в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту, такі об'єкти підлягають забезпеченню необхідним майном, інвентарем, засобами та матеріалами (далі — обладнання).

4.2 *Захисні споруди* (сховища та протирадіаційні укриття) та *споруди подвійного призначення* із відповідними захисними властивостями підлягають забезпеченню вищезазначеним обладнанням згідно з нормами додатків 19 (норми оснащення формування з обслуговування захисної споруди), 20 (перелік майна, необхідного для укомплектування захисної споруди), 21 (перелік лікарських засобів та медичних виробів для укомплектування запасів медичного майна у захисних спорудах) Вимог щодо утримання та експлуатації захисних споруд цивільного захисту, затверджених наказом МВС.

4.3 Обладнання найпростіших укриттів має забезпечувати можливість безперервного перебування в них населення впродовж не менше 48 годин.

З цією метою найпростіші укриття забезпечуються:

місцями для сидіння (лежання) - лавками, нарами, стільцями, ліжками тощо. Можливо передбачати розміщення працівників та дітей (вихованців, учнів, студентів) на наявних у закладах освіти засобах (стільцях, лавках, ліжках), що використовуються під час освітнього процесу, а також інших засобах, зокрема спортивних матах, карематах (килимках туристичних), за умов можливості їх використання на підлогах відповідних приміщень та забезпечення площі на одну особу, яка підлягає укриттю, на рівні не менше 1 м²;

ємностями з питною (з розрахунку 2 л на добу на одну особу, яка підлягає укриттю) та технічною водою (за відсутності централізованого водопостачання). Розміщення зазначених ємностей дозволено передбачати в основних приміщеннях (для розміщення осіб, що підлягають укриттю);

контейнерами для зберігання продуктів харчування;

виносними баками, що щільно закриваються, для нечистот (для неканалізованих будівель і споруд), розміщених у спеціально призначених для цього приміщеннях;

резервним штучним освітленням (електричними ліхтарями, свічками, газовими лампами тощо) та електроживленням;

первинними засобами пожежогасіння (відповідно до встановлених норм для приміщень відповідного функціонального призначення);

засобами надання медичної допомоги;

засобами зв'язку і оповіщення (телефоном, радіоприймачем, доступом до широкосмугового інтернету, встановлення Wi-Fi - пристроїв тощо);

шанцевим інструментом (лопатами штиковими та совковими, ломами, сокирами, пилами-ножівками по дереву, по металу тощо).

За змоги найпростіші укриття забезпечуються додатковим обладнанням, інструментами та інвентарем відповідно до норм, установлених для захисних споруд.

4.4 Для об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної та спеціальної освіти з метою створення умов для організації мінімального освітнього процесу та психологічного розвантаження учасників освітнього процесу забезпечується виконання заходів з облаштування додатковим обладнанням та засобами навчання відповідно до стандартизованого пакету внутрішнього наповнення укриттів, впровадження рекомендацій з навчання та дидактичних матеріалів із

забезпечення психологічної підтримки здобувачів освіти, що рекомендовані Міністерством освіти і науки України.

4.5 Біля вхідних дверей до споруди подвійного призначення (найпростішого укриття) має вивішуватися табличка розміром 50х60 см з написом «Місце для УКРИТТЯ». На ній необхідно зазначати адресу місця розташування споруди, її балансоутримувача, адресу і місце зберігання ключів.

Зразок табличок та покажчиків руху до них надано у додатку 1 до Вимог щодо утримання та експлуатації фонду захисних споруд цивільного захисту, затверджених наказом МВС.

Крім того, повинне бути проведене маркування споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів розпізнавальними знаками (емблемами) міжнародного гуманітарного права – міжнародним розпізнавальним знаком цивільної оборони.

V. Визначення порядку використання об'єктів фонду захисних споруд закладів освіти в умовах воєнного стану

5.1. Законодавче підґрунтя визначення порядку використання об'єктів фонду захисних споруд.

Статтею 3 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Відповідно до статті 18 Кодексу ЦЗ центральні органи виконавчої влади у сфері цивільного захисту здійснюють заходи щодо створення, утримання та використання фонду захисних споруд цивільного захисту суб'єктів господарювання, що належать до сфери її управління.

Згідно із статтею 19 Кодексу ЦЗ до повноважень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування у сфері цивільного захисту належить організація виконання вимог законодавства щодо створення, використання, утримання та реконструкції фонду захисних споруд цивільного захисту, планування та організація роботи з дообладнання або спорудження в особливий період підвальних та інших заглиблених приміщень для укриття населення, а також прийняття рішень про подальше використання захисних споруд цивільного захисту державної та комунальної власності.

Відповідно до статті 20 Кодексу ЦЗ до завдань і обов'язків суб'єктів господарювання у сфері цивільного захисту належить забезпечення виконання заходів у сфері цивільного захисту на об'єктах суб'єкта господарювання та забезпечення відповідно до законодавства своїх працівників засобами колективного та індивідуального захисту.

Згідно із статтею 6 Господарського кодексу України органам державної влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам заборонено незаконне втручання у господарські відносини суб'єктів господарювання.

Пунктом 18 частини першої статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, встановлювати порядок використання фонду захисних споруд цивільного захисту.

На виконання Закону України "Про правовий режим воєнного стану" для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку Указом Президента України від 24.02.2022 № 68/2022 були утворені військові адміністрації.

Відповідно до пункту 2 Плану запровадження та забезпечення заходів здійснення правового режиму воєнного стану в Україні, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 № 181-р, відповідальними за встановлення порядку використання захисних споруд цивільного захисту, уточнення розрахунків щодо укриття населення у фонді захисних споруд цивільного захисту згідно із законом визначено рада оборони відповідного регіону або військові адміністрації (у разі утворення) та військове командування.

Тобто військові адміністрації під час воєнного стану мають правові підстави встановлювати порядок використання об'єктів фонду захисних споруд, незалежно від форми власності та підпорядкування, в тому числі і в закладах освіти.

Крім того, планом організації виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 червня 2023 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 червня 2023 р. «Щодо результатів оперативних обстежень об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту та вирішення проблемних питань щодо укриття населення», введеного в дію Указом Президента України від 26 червня 2023 р. № 353, схваленого на засіданні Кабінету Міністрів України 30 червня 2023 року (протокол № 73) передбачено визначення для усього фонду захисних споруд цивільного захисту статусу стратегічного значення.

5.2 Особливості функціонування закладів освіти відповідно до законодавства України.

Під час прийняття рішення щодо використання об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту закладів освіти необхідно враховувати вимоги законодавства України в частині забезпечення безпечного та нешкідливого навчання, утримання та праці здобувачів освіти та працівників закладів освіти.

Освіта дітей - особлива галузь, яка має особливе правове регулювання. Норми освітнього законодавства, як спеціальні, мають перевагу перед загальними нормами законодавства, у тому числі в частині цивільного захисту населення.

Відповідно до вимог Закону України «Про охорону дитинства», частини третьої статті 26 Закону України «Про освіту» керівник закладу освіти зобов'язаний забезпечити створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу (цькування), у тому числі створити сукупність умов у закладі освіти, що унеможливило заповідання учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди.

Довідково.

Пунктом 2¹ частини першої статті 1 Закону України «Про освіту» визначено, що безпечне освітнє середовище це сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заповідання учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин.

Частиною третьою статті 16 Закону України «Про дошкільну освіту» майно, яке є державною або комунальною власністю (земельні ділянки, будівлі, споруди, обладнання тощо), придбання чи відокремлення якого призначене для здобуття дітьми дошкільної освіти, використовується виключно для роботи з дітьми.

Згідно з пунктом 51 Положення про заклад дошкільної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 березня 2003 р. № 305 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 27 січня 2021 р. № 86) об'єкти та майно державних і комунальних закладів дошкільної освіти не підлягають приватизації чи використанню не за освітнім призначенням, крім надання в оренду з метою надання послуг, які не можуть бути забезпечені безпосередньо закладами освіти, пов'язаних із забезпеченням освітнього процесу або обслуговуванням учасників освітнього процесу, з урахуванням визначення органом управління можливості користування державним нерухомим майном відповідно до законодавства.

Відповідно до пункту 2 розділу I Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів, що затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 24.03.2016 за № 234 та зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14 квітня 2016 р. за № 563/28693, використання території, будівель, приміщень, споруд, обладнання дошкільних навчальних закладів іншими юридичними та фізичними особами з метою, що не пов'язана з навчально-виховним процесом та життєдіяльністю дітей, забороняється.

Метою Концепції безпеки закладів освіти, що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 р. № 301-р, є створення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти, організація безпечного освітнього середовища, зокрема в умовах військової агресії російської федерації проти України. Одним з основних завдань зазначеної Концепції визначено створення безпечної інфраструктури закладів освіти, що передбачає забезпечення в установленому порядку охорони закладів освіти із залученням поліції охорони, встановленням у закладах освіти комплексу тривожної сигналізації з підключенням до пунктів централізованого спостереження та реагування, встановлення стаціонарних

металодетекторів, облаштування необхідних огорож та здійснення інших інфраструктурних заходів щодо організації безпеки закладів освіти.

Керівник закладу освіти, який є балансоутримувачем об'єкту фонду захисних споруд (сховище, протирадіаційне укриття, споруда подвійного призначення, найпростіше укриття), в умовах правового режиму воєнного стану може організовувати освітній процес у звичайному режимі (офлайн) за умови забезпечення укриття 100 % учасників освітнього процесу у власному укритті від небезпечних чинників у разі оголошення сигналу про загрозу виникнення надзвичайної ситуації, зокрема оголошення сигналу «Повітряна тривога», або визначити іншій режим роботи закладу освіти.

Більшість закладів освіти розташовані в старих будівлях, в яких на час введення в експлуатацію проектною документацією відповідно до державних будівельних норм не було передбачено укриттів (приміщень), які можливо віднести до об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту. Зауважемо, що значна кількість закладів освіти вимушена організовувати освітній процес у дві зміни.

У випадку реалізації рішень військового командування разом із військовими адміністраціями щодо доступу до укриття сторонніх осіб поряд з учасниками освітнього процесу адміністрація закладу освіти не матиме можливості гарантувати безпеку життя й здоров'я довірених їм дітей, як мінімум в частині дотримання санітарного законодавства, адже представники закладу освіти не мають права:

1) перевіряти документи сторонніх осіб, наявність у них вибухонебезпечних предметів чи зброї, небезпечних речовин, медичних препаратів та інвентарю тощо;

2) перевіряти стан здоров'я осіб, що прийдуть до укриття (у тому числі медичні документи, наявність санітарних книжок - що є обов'язковою умовою для здобувачів освіти та працівників закладу освіти), особливо на предмет інфекційних та інших захворювань, що передаються повітряно-крапельним шляхом, приміром форм відкритого туберкульозу;

3) вимагати від сторонніх осіб дотримання необхідних санітарно-гігієнічних норм, що визначені у відповідному закладі освіти, крім того, серед сторонніх осіб можуть виявитися люди з психічними розладами та непередбачуваною поведінкою;

4) вимагати від сторонніх осіб дотримуватись правил та інструкцій перебування в укритті та правил поведінки в оточенні дітей в обмеженому середовищі.

Більшість закладів освіти намагаються під час оголошення сигналу «Повітряна тривога» продовжити певним чином освітній процес, надавати психологічну допомогу здобувачам освіти, що за наявності сторонніх осіб стає практично неможливим.

5.3. Примірний порядок організації укриття населення у фонді захисних споруд цивільного захисту.

5.3.1. Під час прийняття рішення військового командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, щодо порядку використання фонду захисних споруд цивільного захисту з урахуванням військових ризиків та в межах відповідного типу функціональної території **пропонується визначати:**

1) потребу в укритті населенні в межах відповідної території;

2) можливості в укритті населення у наявних об'єктах фонду захисних споруд всіх форм власності та підпорядкування, враховуючи їх місткість, розташування від місць компактного перебування населення, а також готовності таких об'єктів до використання за призначенням;

3) конкретні об'єкти фонду захисних споруд, що мають стратегічне значення для укриття населення, враховуючи їх готовність та характеристики щодо місткості укриття, забезпеченості вентиляції, водопостачання (запасу води), водовідведення, каналізації, зв'язку та наявності майна відповідно до вимог чинного законодавства;

4) конкретні об'єкти фонду захисних споруд спеціальних закладів освіти із цілодобовим перебуванням здобувачів освіти, в яких існують заборони перебування сторонніх осіб в межах закладу освіти.

5) порядок використання об'єктів фонду захисних споруд, що мають стратегічне значення для укриття населення, та організації їх охорони відповідно до законодавства;

б) порядок інформування населення про необхідність переміщення у разі загрози виникнення надзвичайної ситуації, зокрема оголошення сигналу «Повітряна тривога», позначення місцезнаходження відповідного укриття покажчиками на місцевості та розміщення відповідної інформації на офіційних вебсайтах місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування з обов'язковим зазначенням на електронних мапах (план-схемах) місця розташування укриття та порядок його використання.

Крім того, пропонується розглянути можливість створення об'єктових добровільних формувань цивільного захисту відповідно до законодавства за рахунок суб'єкта господарювання, що є балансоутримувачем відповідного об'єкту фонду захисних споруд, а також за рахунок волонтерів шляхом добору до складу ланок обслуговування відповідного укриття з числа населення.

5.3.2. У разі прийняття рішення військового командування разом із військовими адміністраціями щодо укриття населення в об'єктах фонду захисних споруд закладів освіти крім того **пропонується передбачити** виконання наступних заходів:

1) визначення режиму роботи закладу освіти щодо виконання завдань статутної діяльності;

2) визначення порядку забезпечення майном відповідно до вимог наказу МВС за рахунок місцевих бюджетів;

3) у разі організації охорони (цілодобового чергування) укриттів за рахунок працівників закладів освіти, передбачення додаткової оплати за понаднормову працю відповідно до законодавства.

5.3.3. Керівнику закладу освіти у разі прийняття рішення на використання власного об'єкту фонду захисних споруд цивільного захисту на потреби укриття населення **пропонується відповідно до законодавства:**

- 1) забезпечити вільний доступ до відповідного укриття;
- 2) забезпечити укриття майном відповідно до вимог наказу МВС та вказівок військового командування та/або військової адміністрації, що прийняв рішення на використання об'єкта фонду захисних споруд закладу освіти, з цією метою направити відповідну заявку до місцевого органу виконавчої влади, місцевого самоврядування за місцем знаходження закладу освіти;
- 3) здійснювати постійний контроль виконання вимог наказу МВС щодо утримання відповідного об'єкту фонду захисних споруд та забезпечення охорони визначеними суб'єктами охоронної діяльності (черговими).

5.3.4. У разі прийняття рішення військового командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) із залученням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування на використання наявного об'єкта фонду захисних споруд цивільного захисту закладу освіти тільки на потреби укриття учасників освітнього процесу пропонується:

- 1) встановити порядок інформування учасників освітнього процесу про наявність відповідно об'єкта фонду захисних споруд цивільного захисту закладу освіти в межах внутрішньої території закладу освіти, при цьому на електронних мапах (план-схемах) наявності укриттів місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування позначити місце знаходження відповідного укриття з обов'язковим визначенням порядку його використання та позначенням "тільки для учасників освітнього процесу" або видалити інформацію про наявність укриття конкретного закладу освіти, що визначено для укриття тільки учасників освітнього процесу, з електронних мап (план-схем) та відповідних сайтів;
- 2) визначити режим роботи для конкретного закладу освіти з виконання статутної діяльності (звичайний (офлайн) або змішаний режим);
- 3) забезпечити охорону закладу освіти суб'єктами охоронної діяльності, у тому числі поліцією охорони, а також роботи комплексу тривожної сигналізації з підключенням до пунктів централізованого спостереження та реагування.

5.3.5. Керівнику закладу освіти у разі прийняття рішення на використання власного об'єкту фонду захисних споруд цивільного захисту на потреби укриття учасників освітнього процесу пропонується відповідно до законодавства:

- 1) забезпечити роботу закладу освіти відповідно до вимог Кодексу ЦЗ, санітарного законодавства та законодавства України про освіту в частині безпечного та нешкідливого навчання, утримання та праці учасників освітнього процесу;

2) забезпечити інформування населення про наявність найближчих альтернативних об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту (укриттів) поза межами закладу освіти із визначенням місця їх розташування за відповідними адресами;

3) забезпечити доступ до відповідного укриття всіх учасників освітнього процесу відповідно до режиму роботи закладу освіти;

4) забезпечити укриття майном відповідно до вимог наказу МВС та рекомендацій МОН, в частині облаштування об'єкта фонду захисних споруд цивільного захисту у тому числі задля організацій мінімального освітнього простору;

5) створити добровільне формування цивільного захисту (ланку обслуговування укриття) з числа працівників закладу освіти та визначити порядок їх роботи у тому числі з обслуговування об'єкту фонду захисних споруд відповідно до законодавства;

6) спільно з суб'єктами охоронної діяльності, поліції охорони забезпечити заборону відвідування будівель закладу освіти сторонніми особами;

7) здійснювати постійний контроль виконання вимог наказу МВС щодо утримання відповідного об'єкту фонду захисних споруд та забезпечення охорони визначеними суб'єктами охоронної діяльності (черговими).
